

SİNE-İ MİLLETE İLTİCA EDEN MECLİS-İ MEB'ÛSAN-I OS- MANİ REİSİ CELÂLEDDİN ARİF'İN ANKARA YOLCULUĞU

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU

Bilindiği üzere Hey'et-i Temsiliye Erzurum Kongresi'nin sonunda teşekkül etti¹ ve Sivas Kongresinden sonra da yeni şeklini aldı². Kongre çalışmalarını bitiren ve İstanbul'un temsilcisi Salih Paşa ile Amasya'da görüşen M. Kemal, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldi³. Salih Paşa ile varılan mutabakatta, bir an evvel seçimlerin yapılması ve uygun görülecek bir yerde meclisin toplanması da kararlaştırılmıştı⁴. Vilâyet ve Müstâkil Livârlarda bu nedenle belirlenen esaslar dahilinde seçimler yapıldı. Daha Erzurum Kongresi günlerinde sine-i millete çekilen M. Kemal, Vilâyat-ı Şarkıye Müdâfaa-ı Hukûk-ı Millîye Cemiyeti'nin merkez şubesinin aldığı bir kararla da şehrin hemşehrîsi olmuştu⁵. Yurd çapındaki seçimler dolayısıyla Erzurumlular, Kongre'de olduğu gibi hemşehrîleri M. Kemal'i mebus seçtiler. Böylece Erzurum'dan parlamentoya girmeye hak kazandı⁶. O'nun gibi, Celâleddin Arif Bey de aynı mecliste Erzurum'u temsil edecekti⁷.

M. Kemal, olayların seyrini yakından tâkip ettiği için İstanbul'a gitmedi ve sağlık durumunun elverişli olmadığı şeklinde bir raporu Meclis-i MEB'ÛSÂN-ı Osmaniye'ye gönderdi⁸. Celâleddin Arif ise, parlâmentodaki çalışmalarda en etkin şahsiyetler arasında göze çarptı. 7 Şubat 1920'de, Kuvâ-yı Millîyeci ve bu arada İstanbul taraftarlarının Kemalist diye tanıdığı seksen kişi Felâh-ı Vatan grubunu⁹ kurdular ki bunların içinde Celâleddin Arif de göze çarpıyordu¹⁰.

¹ Mustafa KEMAL, Nutuk, Ankara 1927, s. 40, 49, 62 Ali Fuat CEBESÖY, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953 s. 122.

² Ali Fuat CEBESÖY, a.g.e., s. 166, 168.

³ M. KEMAL, Nutuk, s. 251, A.F. Cebesoy, s. 258-259, 265, 267.

⁴ S. TANSEL, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, İstanbul 1991 11, s. 165-166.

⁵ C. DURSUNOĞLU, Millî Mücadele'de Erzurum, Ankara 1946, s. 139-140.

⁶ E. KONUKÇU, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992, s. 876-877.

⁷ aynı yer

⁸ E. KONUKÇU, a.g.e., s. 877, F. KIRZIOĞLU, Mustafa Kemal Paşa Erzurum İlişkileri, Ankara 1991 s.

⁹ S. TANSEL, a.g.e., 111, s. 18, 36 A.F. CEBESÖY, a.g.e., s. 275.

¹⁰ S. TANSEL, a.g.e., 111, s. 36.

Celâleddin Arif, Erzurum'un tanınmış ailelerinden birine mensuptu. Babası, "Başımıza Gelenler" in yazarı ve 1877-1878 Doğu Cephesi Komutanı Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın sekreteri Mehmed Arif Bey'dir. 31 Ekim 1875'de, İstanbul'da doğmuştur. Yüksek tahsili için Fransa'ya gitmiş burada Paris Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'ni Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nu bitirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a döndü. Hukuk ve Mülkiye Mekteplerinde, Anayasa Hukuku Mu'allimliğine tâyin edildi. Böylece, başkentin en tanınmış hukukçuları arasına girmiştir¹¹. 1920 yılı başında Erzurum Meb'usu seçilmiş ve yukarıda da temas edildiği gibi "Felâh-ı Vatan" grubunda fa'âliyet göstermiştir. Celâleddin Arif'i ön plâna çıkararak hâdise Reşad Hikmet Bey'in kanser hastalığından dolayı ölümü ile Meclis-i Meb-ûsan-ı Osmani reisliğine seçilmesidir. Böylece gerçekten de İtilâf Devletlerinin İngilizlerin baskınının hissedildiği sırada mühim bir görevi üzerine almıştır¹². Yunanlıların Milne Hattını ihlâl ederek Saruhan-Aydın arasındaki Bozdağları işgâl etmesi yüzünden Hey'et-i Temsiliye ile dostane siyâset takip etmekte olan Ali Rıza Paşa hükümeti istifaya mecbûr kalınca, başkentde, iktidara kimin geleceği konusu ortaya çıktı. Bazı rivâyetlere göre, Damad Ferid Paşa'nın yeniden sadârete gelmesi mümkündü. Bunu dikkate alan Hey'et-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, vilâyet ve mutasarrıflıklara bir genelge göndererek, kurulacak hükûmetin niteliklerini bildiren telgrafların İstanbul'a ulaştırılmasını istemişti. Anadolu, bu tarihi görevi 5/6 Mart 1920'deki telgrafları ile yerine getirdi. Felâh-ı Vatan Grubu üyesi ve Meclis reisi Celâleddin Arif'in de içinde bulunduğu hey'et Yıldız Sarayı'na gitti. Ancak Padişah VI. Mehmed Vahideddin, Ali Rıza Paşa ve Danimarka Sefiri ile görüşmesi olduğunu ileri sürerek onları kabul etmedi¹³. Bunun üzerine Başkâtible, grup adına Celâleddin Arif konuştu: "Padişah, hükûmet reisi ve şeyhülislâmı biz zat seçmek hakkına mâliktir. Fakat buna karşılık Meclis'in de hükûmete itimat veya itimatsızlık reyini vermek salâhiyeti vardır. Memleketin ise şu sırada bir hükûmet buhranına tahammülü yoktur. Böyle bir hâlin olmaması için, Padişahın iyi düşünüp, Meclis ve çoğunluğunun fikrini hesaba katması lâzımdır. Ferid Paşa ve yâranını ve hatta Tevfik Paşa'yı sakın seçmemelidir. Zaten tecrübe de edilmiştir" dedi. Başkâtib, bu konuşmaları Padişah'a arzetti. VI. Mehmed Vahideddin de; "Hâl ve vâziyetin icâbına göre birisini intihab edeceğim. Onun salâhiyetine tecâvüzle arkadaşları-

¹¹ Ali ÇANKAYA, Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi, Ankara 1968-9, s. 956-7.

¹² Kâzım KARABEKİR, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1988 s. 481 T. GÖKBİLGİN, Millî Mücadele Başlarken, Ankara 1965 s. 325

¹³ R. ORBAY, Cehennem Değirmeni: Siyasî Hatıralarım, İstanbul 1993 11, s. 31-34.

nı intihabına müdâhale edemem. Ancak O'na Meclis'de ekseriyet grubu ile anlaşmasını tavsiye edeceğim" cevabını verdi¹⁴. Salih Paşa'nın iktidara gelmesi bazı ümidleri de beraberinde getirmişti. Ancak bu hükûmetin de ömrü uzun olmayacaktı¹⁵. Zirâ, İ'tilâf Devletlerinden İngilizlerin İstanbul'u ve Meclis'i basma ihtimali vardı. Fakat kamuoyu, bu hareketi Mütâreke'nin ruhuna aykırı buluyordu. Nitekim Meclis'de de hoşnutsuzluk havası hâkim oldu. 15 Mart'da, Padişah ile tekrar görüşme yapılması gerektiğinden, Meclis-Meb'ûsan-ı Osmani Reisi Celâleddin Arif, Rauf ve Vehbi'den meydana gelen hey'etin görüşme isteği, Padişah tarafından ertesi güne tehir edildi. Olağanüstü kritik anlar yaşanıyordu. Rauf Bey, Meclis'e gitmiş fakat reisi makamında bulamamıştı. O yüzden Padişah ile görüşme Reis Vekili Abdülâziz Mecdi (Balıkesir), Rauf ve Vehbi (Konya)'den meydana gelen hey'et vasıtası ile kararlaştırılan zamanda yapıldı. Padişah'ın konuşması kısa oldu ve hey'etin heyecanlı arzına; "Bir millet var, koyun sürüsü. Bir çoban lâzım. O da benim" cevabını verdi¹⁶. Aynı gün salı idi ve saat ondan sonra artık kendini belirli şekilde hissettiren İtilaf/İngiliz işgâli başlamış oluyordu. Durum Manastırlı Hamdi Bey vasıtası ile Ankara'ya duyuruldu. M. Kemal vakit geçirmeden Heyet-i Temsiliye nâmına bir genelge yayımlayarak, Meb'usları Ankara'ya davet etti¹⁷.

Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmani Reisi Celâleddin Arif, İngilizlerin eline esir düşmemek için gizlice İstanbul'u terk etti. Ancak İ'tilâf Devletleri yetkilileri bu firardan haberdar olmakta gecikmediler. Sir R. Webb'den, Earl Curzon'a gönderilen raporda, Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmani Reisinin Bolu yolu ile Ankara'ya gitmekte olduğu ifâde ediliyordu¹⁸. Celâleddin Arif ve beraberindekiler Kocaeli Yarımadası ortasından geçen tarihi yolu tercih ettiler. Onun gibi daha birçok kimse de aynı güzergahtan vatan ve millet aşkı ile sine-i millete ilticaya koşuyordu. M. Kemal, Kuşçalı/Kuşcu Ali köyündeki telgraf merkezi aracılığı ile bu kabilelerin hareketini merakla takip ediyor ve ilgililere gerekli bilgileri veriyordu¹⁹. 23 Mart 1920'de, bir İngiliz subayı İzmit'e gitti ve Mutasarrıf Ali Suad Bey'le görüşmede

¹⁴ R. ORBAY, a.g.e., 11s. 35-36.

¹⁵ S. AKŞİN, İstanbul Hükûmederi ve Millî Mücadele: Son Meşrutiyet, İstanbul 1992, s. 381-418. S. TANSEL, a.g.e., 11, s. 35-39.

¹⁶ R. ORBAY, a.g.e., 11, s. 37.

¹⁷ M. KEMAL, Nutuk, s. 306-308. S. TANSEL, a.g.e., 111, s. 53. K. KARABEKİR, a.g.e., s. 514-515.

¹⁸ B. ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Ankara 1975 11, s. 75.

¹⁹ Kuşçalı: Kuşcu Ali. Kocaeli Yarımadasında bir köydür. İstanbul Hey'et-i Temsiliye arasındaki telgraf görüşmelerini bu basit istasyon sağlamıştır. Bkz.: Yunus NADİ, Kurtuluş Savaşı Anıları İstanbul, 1978, s. 206-210.

bulundu²⁰. Hey'et-i Temsiliye İzmit ilişkilerinde önceleri tarafsız bir politika izleyen, fakat sonra İstanbul ile bağlarını koparan bu mutasarrıf²¹, İngilizlerin Kocaeli Yarımadasındaki Gebze, Derince ve Kandıra arasındaki fa'âliyetlerine karşı bir şey yapamıyordu. Bu arada, 200 kişilik İngiliz askeri, yarımada firar olayının önünü kesmeye çalıştı ise de, araziyi çok iyi bilen Kuvây-ı Milliye çetelerince engellendi²². Hey'et-i Temsiliye nâmına, XIV. K.O.K.'nı Yusuf İzzet Paşa'ya verilen malûmata göre, "Meclis-i Mebusan Reisi Celâleddin Arif Bey, Meb'uslardan İsmail Fazıl Paşa, İbrahim Süreyyâ, Reşid, (Keskinli) Rıza, erkân-ı harbiye kolağalığından emekli Nevres, erkân-ı harbiye miralay Kâzım, kaymakam Seyfi, Binbaşı Şevket, Üsküdar Özbekiye Tekyesi Şeyhi Atâ, Polis memurlarından Manastırlı Nuri ve kıymetli kumandanlarından İsmet (İnönü)", 23 Mart gecesini, İzmit'in 22 km kuzey-doğusundaki Tekkenişin'de geçirmişlerdi. Şüphesiz ki, bu kafilenin zikre şayan ve tarihi misyonu omuzlamış iki yolcusu, Meclis başkanı Celâleddin Arif ile er kıyafetindeki İsmet Bey idi. Yusuf İzzet Paşa gibi Eskişehir-Bursa taraflarını tutmakla görevli XX. K.O.K.'na da, aynı tarzda bilgi verilmişti²³. Ankara yolcularının en büyük sıkıntısı, yaylı araba ve at sırtında seyâhat etmeleri çamur ve hava şartlarının elverişsizliği idi. Normal geçiş noktaları kullanılmadığı için de yeni güzergâh tesbiti gerekiyordu. Dağlardaki karların erimesi ile taşan Sakarya, âdeta denizi andırıyordu. Geyve Boğazı, İngilizlerin elinde olduğu için de mecburi istikâmet, Mudurnu Suyu'nun bataklık hâline getirmiş olduğu arâzi idi. M. Kemal, kaymakamları, daha ziyâde Müdâfa'a-ı Hukuk Cemiyetlerini telgrafla arıyor ve yardımcı olunması tâlimatını veriyordu. O yüzden, Hopalı Lâz Rauf Bey, adamlarını Adapazarı tarafına yaymış ve İstanbul'dan millete sığınan misafirlerini bekliyordu. Sakarya'yı İsmet Bey'in elindeki haritadan faydalanarak aşan Celâleddin Arif Bey ve arkadaşları yağmurlu geceyi Hendek'de geçirdiler²⁴. Ankara'nın oluru ile XX. K.O.K.'nı Ali Fuad Paşa, XXIV. Fırka Komutanı Mahmud Bey'e ve Kuvây-ı Milliyecilere verdiği emir ile Bilecik-Sapanca harekâtını başlatması da, bu sırada cereyan etmiştir. (Mart 1920 sonu) İngiliz askerleri Lefke, Geyve, Köprübaşı,

²⁰ Harp Tarihi Vesikalari Dergisi (HTVD) sayı: 23 (Mart 1958) vsk: 603.

²¹ Ali Suad için bkz.: E. KONUKÇU, Hey'et-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919-Nisan 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD) V/13 (Kasım 1988), s. 223-235.

²² Yahya Kaptan ve Arslan için bkz.: H.E. ADIVAR, Türkün Ateşle İmtihani, İstanbul 1983, s. 86-93 Ş. URAS, Yahya Kaptan, İstanbul 1968.

²³ HTVD, sayı: 13 (Eylül 1955) vsk: 340.

A.F. CEBESÖY, a.g.e., s. 339

Y. ÖZKAYA, İstanbul'un İlgâli Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı, AAMD V/13 (Kasım 1988) 127-143.

²⁴ Y.Z. ORTAÇ, Bir Hayatın Romanı, İstanbul (Tarihsiz) s. 60

Adliye, Sapanca istasyonlarından atılmış ve bunlar da kurtuluşu İzmit'e sığınmakla bulmuşlardı²⁵.

M. Kemal, Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar ve Müdâfa'a-i Hukuk Cemiyeti, Merkez Hey'etini arayarak, C. Arif hakkında alabildiği son malûmatı naklederek, "Dersaadet'den sine-i millete iltica etmek üzere yola çıkan ve Meclis-i Meb'ûsan Reisi C. Arif Beyi de hâmil bulunan ilk kafile yarınki 28 Mart 1336 (1920) pazar günü Bolu'ya muvasalat buyuracaklardır. Mu'âzzez misâfirlerimizin şân-ı millete lâyıf bir surette istikballeri ile emri-istirahatlerinin temin buyurulması" ricâsında bulunmaktaydı²⁶.

27/28 Mart 1920 gecesi Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmani Reisi ile Hey'et-i Temsiliye arasında ilk temas Bolu Mutasarrıflığının büyük kazası Düzce'den sağlanabildi. Saffet Bey'den sonra M. Kemal Paşa'yı telgrafhâneye dâvet eden C. Arif son içi ve dış gelişmeleri öğrendi. İşte "reislik meselesi"de bu esnada ortaya çıktı. M. Kemal, Nutuk'da bu konuya temâsla, Mart 1920 sonunu şu şekilde değerlendirmeye tâbi tutmaktadır;

Muhterem Efendiler!

Beyânat-ı umûmiyem meyânında bir iki noktada, benim İstanbul'daki Meclis-i Meb'ûsan'a reis intihabım husûsuna ait meseleden ve bundaki maksatdan bahsetmiştim. Bunun temin edilmemiş olmasından, küçük bir müşkil ile karşılaştığımı da arz etmiştim. Fî'l-hâkika, İstanbul'da Meclis, duçar-ı tecâvüz olup dağılınca, meb'usları toplamağa ve bahusûs izâh ettiğim vechile, bir meclis'te tesisine tevessül edebilmek için, bir an tereddüt ettim. Meclis-i Meb'ûsan Reisi bulunan Celâleddin Arif Bey'in Ankara'ya gelip-gelmeyeceğini bi't-tabii bilemiyordum. Gelmesi hâlinde, onun muvâsalatını intizar ve da'veti onun vasıtası ile yaptırmayı düşündüm. Fakat, vâziyet pek çok sür'at ve ihtimâle intizaren izâ'a-ı vakit etmeği muvafık-ı ihtiyat bulmadım. Fakat, vereceğim kararın temin-i tatbikatı içinde, bir iki gün telgraf başında bütün kumandanların mütalâalarını dinlemek ile vakit geçirmeğe mecbûriyet hissettim"²⁷.

Düzce'de Akçaşehir Caddesi üzerindeki Ayıntâb Kıraathânesi'nde Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti kaza hey'eti ve eşraf ile görüşen C. Arif, 16 Mart gününe kadar olan gelişmeler hakkında fikir alışverişinde bulun-

²⁵ A.F. CEBESÖY, a.g.e., s. 317-320, S. TANSEL, a.g.e., 111, s. 61.

²⁶ ATATÜRK ARŞİVİ, kls: 26, Dosya 1336/20-A Fihrist: 59/1

²⁷ M. KEMAL, Nutuk, s. 316.

du. Er kıyafetindeki İsmet Bey de bu konuşmalara zaman zaman katıldı. Kafkas kökenli Bjeduk kabilesinin önde gelen şahsiyetlerinden Abdülvahhab ile vâki konuşmada, İngilizleri metheden sözler kullanılması üzerine, İsmet Bey sinirlenmiş, “Türk’ün temiz kanının esâreti kabul etmeyeceğini bilmiyor musunuz” cevabını vermiştir²⁸.

C. Arif ve M. Kemal Paşa, aynı geceyi yine telgraf başında geçirdiler. Konu, “meclis başkanlığı” idi. “Düzce’de Meclis-i Meb’usan Reis-i Muhteremî” diye başlayan telgrafta²⁹, “İngiliz işgâli ile devletin güçleri baskı altına alınmıştır. Milletvekilleri bu nedenle gereği gibi vazifesini yapamamaktadır. O yüzden sine-i millete sığınmışlardır. Olağanüstü bir meclise gerek vardır. Ankara’daki Hey’et-i Temsiliye millet irâdesini devam ettirecektir. 19 Mart 1920’de bir genelge de yayınlanmıştır”³⁰; deniliyordu. C. Arif ise, bahsedilen genelgeyi görmediğini, buna fırsat bulamadığını söyleyerek aydınlatılmasını rica etmiştir.

M. Kemal ise cevabî telgrafında, konuya daha da açıklık kazandırdı³¹. Meslis-i Meb’ûsan-ı Osmani Reisi de, kendi fikirlerini yine telgraf aracılığı ile Düzce’den Ankara’ya şöyle bildiriyordu³²:

“Olağanüstü meclis için kanûni zemin aranmalıdır. Mevcûd Kanûn-ı Esâsi’de herhangi bir açık işâret yoktur. Fransa’da vakti yasal olmayan bir şekilde fesholunur ise, hücûma marûz kalan milletvekillerinden kurtulabilenler, vilâyet ve elviye meclisi idâresinden intihab olan ikişer aza ile birlikte uygun bir yerde toplanırlar. Meclisin yeniden açılması ve hücûmun tesirsiz hâle sokulması için karar alırlar. Bu meclisin kararları geçerlidir. Uymayanlar vatan hainliği ile suçlanırlar. Ben bu esası düşünmekteyim.”

M. Kemal, Hey’et-i Temsiliye ile daha önce görüşmede bulunmuş “19 Mart” diye şöhret kazanan genelgeyi yayınlamıştı. Ancak, her nedense, Hendek veya Düzce’de iken kendisine, buna dâir bilgi verilmemiş, hatta genelgeden de hiçbir surette bahsedilmemişti. Celâleddin Arif, öyle görünüyor ki Fransa örneğindeki gibi kendisini hâlâ çalışmalarını durdurmuş meclisin re’isi sayıyordu. Telgrafta, “ba’del istişare bir beyannâme yazmak mütalâasındayım” demesi de Hey’et-i Temsiliye ile şimdilik kay-

²⁸ R. APAK, Garp Cebhesi Nasıl Kuruldu, Ankara 19, s. 115.

²⁹ M. KEMAL, Nutuk, s. 316-317.

³⁰ M. KEMAL, Nutuk, s. 314-316.

³¹ M. KEMAL, Nutuk, s. 316-317.

³² aynı yer.

dıyla aynı görüşte bulunmadığını ortaya koyuyordu³³. M. Kemal, bu kritik durumda, Nutuk'da da vurguladığı gibi "Celâleddin Arif Bey ile nokta-i nazarlarımız arasında büyük ihtilâf olduğu suhûletle fark olunur. Ben, fevkalâde selâhiyeti hâiz bir meclisin Ankara'da içtima'ına karar verirken, bizim Kânun-ı Esâsimizde, böyle bir meclisin toplanabilmesine dâir bir işâretin mevcûdiyet ve âdem-i mevcûdiyetini düşünmek asla hatırıma gelmedi" diyordu³⁴. M. Kemal böylece telgrafının son kısımlarında ise Celâleddin Arif ile aynı düşüncede olmadığını açıkça ortaya koydu. "Tersine başka mahiyet ve selâhiyette sürekli bir meclis ile düşündüğü inkılâp safâhatını beraber geçirmek" azmini taşıdığını, kesin bir dille belirtti.

Ankara- Celâleddin Arif anlamazlığını yine de hafifletmek için M. Kemal, Düzce'ye, 19 Mart genelgesini tekrar gönderdi. 28 Mart 1920, Düzce çıkışlı telgrafında, Celâleddin Arif, 19 Mart genelgesini yeni incelemek fırsatını bulduğunu, kendisinin de aynı düşüncüyü taşıdığını, Ankara'ya vardıktan sonra da, yeni bir belge tespit edebileceklerini söyledi³⁵.

Meclis'deki "reislik" konusu Düzce-Ankara yolculuğunda bir karara bağlanamadı. Nitekim, Nutuk'da, bu konuya temas eden M. Kemal; "Celâleddin Arif Bey, hiçbir vakit, benim BMM'nin mahiyet ve selâhiyeti hakkındaki nokta-i nazarıma iştirak etmemiştir. O, dâima toplanmış olan hey'etin vazife-i esâsiyesini, İstanbul Meclis-i Meb'usanın re'isi telâkki eylemiştir" diyerek, bir müddet daha, gündemde başkanlık meselesinin kalacağını işâret etmektedir.

Celâleddin Arif Bey ve maiyetindekiler bir gecelik misafirlikten sonra Düzce'den soğuk bir günde ayrıldı. Kaynaşlı, Darıyeri, Bolu Dağı Derbendi yolu ile Bolu'ya doğru yol aldılar. Kafileyeye, Çırpanlı Nuri Bey'in ailesinden Sami (Aksu) kılavuzluk ediyordu³⁶. Boluluların eski gelenekle-

³³ M. KEMAL, Nutuk, s. 317-318.

³⁴ M. KEMAL, Nutuk, s. 318-319.

³⁵ M. KEMAL, Nutuk, s. 318.

Düzce, 28 Mart (1) 336.

"Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Hey'et-i Celile-i Temsiliye'nin 193336 tarihli tebligat-ı umûmiyesi mütalâa olundu. Mevadd-ı mündericesi benzeniz düşündüğüm esaslara sûret-i umûmiyede mutabıktır. Binaenaleyh Ankara'ya muvasalat-ı âcizânemi müteakib bi'lâ-istişâre ayrıca bir beyânnâmenin i'lâmı tâbiidir. Yarın bi'z-zarûre Bolu'da kalınarak, 29 Mart 336'da Ankara'ya müteveccihen hareket olunacağı mâ'ül-ihiram arz olunur. C. Arif'.

³⁶ Nuri (Aksu), BMM'ne Bolu Milletvekili olarak katılmıştır. Daha önce de, Düzce MHC Başkanlığında bulunmuştur. Derdli Gazetesi no: 9, 12 Nisan 1336, s. 1 R. ÖZKÖK, Millî Mücâdele Başlarken Düzce-Bolu İsyanları, İstanbul 1971, s. 221.

rine göre, önemli misafirler, Ayrılık Çeşmesi denilen yerde karşılanır ve uğurlanırdı. Burası, Bolu'nun batısında, çam ormanları ile kaplı ve Çivril Köyü'nün güneyinde, Düzce yolu üzerinde idi. Berberler ve Paşa (Nâzırlar) köylerini geçerek Ösenek'den Bolu'ya dâhil olan hey'et, çok yorgun görünüyordu. Belediye önünde toplanan kalabalığa hitaben kısa bir konuşma yapan Celâleddin Arif, Belediye Başkanı İlyaszâde Hakkı Bey ve arkadaşları ile tanışma fırsatını buldu. Daha sonra, Bolu Ovasına hâkim noktadaki Mekteb-i Sultani'ye çıkan katile, öğretmen ve öğrencilerle sohbetle, eğitim kurumu hakkında bilgi aldılar. Okulun hatıra defterine, C. Arif Bey, "İstanbulumuzun duçar olduğu ta'arruza tereddüt eden vâzife-i vataniyeyi ifâ zımında mukaddes payitahtımızı alelacele terkederek, Bolu'ya geldik ve ilk ziyaretimiz Mekteb-i Sultani oldu" diye yazdıktan sonra, imzaladı. Arkadaşları da aynı şekilde hareket ettiler. Defterde imzaları olanlar şunlardır:³⁷.

1. Celâleddin Arif:	Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmani Reisi
2. İsmail Fazıl:	Yozgat Meb'usu, Ferik, Mütেকaid
3. Reşid:	Saruhan Meb'ûsu
4. Rıza:	Kırşehir Meb'ûsu
5. İbrahim Süreyya:	Saruhan Meb'ûsu
6. Miralay İsmet	
7. Binbaşı Safvet	
8. Mülâzım-ı evvel Abdur-	
rahman	
9. Atâ:	Özbekler Dergâhı Hâdimi.

Bolu, bu sıralarda siyâsi bakımdan iki kısma ayrılmış vaziyette idi. Bunlar milletvekili Abdülvahhab etrafında toplanan Hürriyet ve İtilâfçılar; İlyaszâdeler ve Dr. Fuad (Umay) çevresindeki Kuvây-ı Milliyeciler idi. Ancak, nezâket kaideleri ve şehre mahsus hoşgörü yine de eşrafı ve diğerlerini bir araya getirebiliyordu. Bunda herkesin saygı ve sevgi beslediği Nakibû'l-Eşraf Süreyya Efendi'nin şahsiyeti büyük rol oynuyordu. Mutasarrıf Ali Haydar Bey de, mutedil surette hareket ve İzmit'deki Ali Suad'ın siyasetini takip ediyordu. Bolu eşrafının evlerinde ağırlanan Ankara yolcuları için, daha önce de Mustafa Kemal tarafından uyarı yapılarak, "Dersaadet'ten sine-i millete iltica etmek üzere çıkan ve Meclis-i Meb'usan Reisi Celâleddin Arif Bey'i de

³⁷ M. KARAMANOĞLU, Fıkra ve Geçmişten Anılar, Sesimiz Gazetesi, 5 Mayıs 1970 s. 2, Makale'de bahsedilen defterin aslı Bolu hâdiseleri sırasında yanmıştır. Asıl defterden kopya edilen nüshasında ziyaretle ilgili imzalar göze çarpmaktadır. Bu münasebetle, Bolu Sultani Mektebi Öğretmeni Şerafettin Bey'i saygı ile anıyorum.

hâmil bulunan ilk kabile yarınki 28 Mart 1336 Pazar günü Bolu'ya muvasalat buyuracaklardır. Mu'âzzet misafirlerimizin şân-ı millete lâyük bir sûrette istikbâlleri ile emr-i istirahatlerinin temin buyurulması" ricâ edilmişti³⁸.

Yemek sırasında İsmail Fazıl Paşa ile emekli kurmay yüzbaşı Mehmed (Hacı Abdülvahhab Efendi'nin kayınbiraderi) arasında tartışma olmuş ise de, Süreyya ve İzzet Efendilerin müdahalesi ile başka konulara geçilmiştir. Mutasarrıf Ali Haydar, Polis Müdürü Celâl, Ma'ârif Müdürü Talât, Tapucu Tahsin ve Tâbîb (Trakyalı) Fuad Beyler misafirleri yalnız bırakmadılar.

Bolu'da, Hürriyet ve İtilâfçıların kabileye karşı biraz soğuk baktıkları gözden kaçmıyordu. Belki de İstanbul ile temasa geçilmiş ve önemli konular için Damad Ferid Paşa da haberdar edilmişti. Kürsi-i Millet Gazetesi sahibi eski Akabe Kaymakamı Kadri Bey de aynı tavrı ortaya koymaktan kaçınmamıştı.

Bolu Müdâfa'a-ı Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'eti başkanı Dr. Fuad Bey, kafilenin yolda başlarına bir şey gelmemesi için, fa'âliyete geçti. Geceleyin, Gerede ve Çerkeş yolunun takip edileceğini ve hatta bir suikast bile yapılması ihtimalini düşünerek, bazı yanıtıcı tedbirler aldırdı. Temin edilen arabacılara bu istikamette gidileceği intibah verildi. Sabahleyin Bolu'daki son hazırlıklar tamamlandı. Celâleddin Arif Bey ve arkadaşları Bolu'nun batısındaki Hükûmet Konağı'na giderek makamında Mutasarrıf Ali Haydar Bey'e iâde-i ziyarette bulundular. Akşam, Hürriyet ve İtilâfçıların da katıldığı mükellef bir yemek verildi. İsmet ve Saffet Beyler er kıyafetinde oldukları için yine pek ilgi çekmediler. Hatıratında³⁹ da belirttiği üzere gecenin en itibarlı kişileri Celâleddin Arif Bey ile diğerleri idi.

31 Mart 1920 sabahı gün ağarmadan kabile yolculuk için hazırды. Kızıklı Güden Hüseyin Ağa'nın idâre ettiği araba kafilesi gizlice Ilıcılara doğru yola koyuldu. Bu yol, pek kullanılmayan Ankara bağlantısı idi. Herkes, kafilenin Gerede ve Çerkeş'e gideceğini zannediyordu. Ilıca'yı ve Karacasu'yu geride bırakan arabalar, Aladağ'a doğru zorlu bir tırmanışa geçtiler. Yeşil çam ormanlarının kapladığı bölgeden güneye doğru gittiler. Kabak, Karca ve Kazanuçurtan mevkileri geçildi. Çarşamba/Seben yakınlarındaki Kozyaka köyünde Asım ve Ahmed Özkök'lerin hanesinde gece geçirildi. Yayla havasının sağlığı, arızalı bir arazide yapılan yolculuk yorgunluğunu tamamen kaldırmıştı. Kabile Ankara'nın tâlimatını Nallıhan'da aldı. Buna göre en yakın demiryolu istasyonuna inmeleri gerekiyordu. Nisanın ilk günlerindeki yolculuk

³⁸ ATATÜRK ARŞİVİ, Kıs: 26 Dosya: 1336/20-A Fihrist: 59/1.

³⁹ M. KARAMANOĞLU, a.g.m.

demiryolu ile meşhur Sarıköy istasyonundan rahat bir yolculuk yapabilme imkânına kavuşan Celâleddin Arif Kafilesi, 3 Nisan'da Ankara'da idi⁴⁰.

Yukarıda da temas edildiği gibi Bolu-Seben-Nallıhan-Mihaliççik Sarıköy ve hatta Ankara'daki ilk günde "reislik" konusu bir çözüme kavuşturulamamıştır. M. Kemal, Nutuk'da bu münasebetle şu sözleri yazmaktan kendini alamamaktadır;

"Efendiler, Celâleddin Arif Bey, Ankara'ya geldikten sonra kendisi ile ve diğer bazı kânunşinasan ile bu mes'eleye mütedâir oldukça uzun süren müzakere ve münakaşalar cereyan etti. Fakat, aldanmıyorsam, Celâleddin Arif Bey hiçbir vakit benim BMM'nin mahiyet ve salâhiyeti hakkındaki nokta-i nazarıma iştirak etmemiştir. O, daima, toplanmış olan hey'etin vâzife-i esasiyesini, İstanbul Meclis-i Meb'ûsanının temin-i in'ikadından ibaret ve kendisini daima İstanbul Meclis-i Meb'ûsanının reisi telâkki etmiştir"⁴¹.

23 Nisan 1920'de, BMM ilk açılışını yaparak, fi'ilen Meclis-i Meb'ûsan'a son vermiştir. İstanbul'dan ayrılarak sine-i millete sığınan milletvekilleri ile yeni seçilenler bu kutsal yapı altında toplanmışlar ve Millî Mücadelenin yönlendirilmesini temin etmişlerdir. Yine bu meclis, "reisliğe" M. Kemal'i seçmiş ve Celâleddin Arif Beyi de "reis-i sani" olarak kabul etmiştir⁴².

⁴⁰ K. KARABEKİR, a.g.e., s. 568 Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmanî Reisinin telgrafı şöyledir.
"XV. K.O.K.'nı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

İstanbul'a ve şahsıma karşı vukubulan taarruzdan tahlis-i nefis ile hukûk-ı milletin müdâfâası zımında bugün Ankara'ya muvasalat eylediğimi lütfen Erzurum ahâli-i muhteremesine bildirmenizi istirham eylerim. 3/4/1336 C. Arif'.

⁴¹ M. KEMAL, Nutuk, s. 319.

⁴² K. KARABEKİR, a.g.e. s. 630,

"Ankara'da Millet Meclisi Reisi M. Kemal Paşa Hazretlerini Millet Meclisi riyâsetine tayin buyrulduğunuzdan dolayı memnuniyet ve mesruriyetimiz âzimidir. Arz-ı tebrikat ve takdim-i tazimat eyleriz. XV. K.O.K.'nı Kâzım Karabekir".

CELÂLEDDİN ARİF